

“Yalnız Kovboy” ya da “Eşit Olmayanlar Arasında Birinci”: ABD Dış Politikasında Tek Taraflılık- Çok Taraflılık Tartışmaları

22

Şanlı Bahadır KOÇ*

Bu yazı Amerika'nın tek taraflı politikalarını ve başta büyük güçler olmak üzere diğer ülkelerin bu politikalara tepkisini analiz etmeye çalışacaktır. Amerikan gücünü dengelemek ne derece mümkündür? Böyle bir dengeleme ne şekiller alabilir? Amerika'nın olası karşı tepkileri ne olabilir?

This article will try to analyse the unilateralist policies of the US and the reactions to these policies by other powers. Is balancing US power possible and feasible? What shape may that balancing take? What are the likely American reactions?

“Gücümüzden ve hırslımızdan korkuyorum; çok fazla korkulmaktan korkuyorum... Biz sahip olduğumuz etkileyici ve şimdiye kadar benzeri duyulmamış bu gücü kötüye kullanmayacağımızı söyleyebiliriz. Ama bütün diğer ülkeler bu gücü kötüye kullanacağımızı düşünecektir. Bu durum, er ya da geç, kaçınılmaz olarak, yıkımımıza yol açabilecek bize karşı bir gruplaşma yaratacaktır”.

Edmund Burke, İngiliz devlet adamı ve siyasî düşünür, 1775.

1990'lı yıllarda Amerika'nın tarihteki diğer hâkim güçlerden farklı olarak neden kendine karşı dengeleme hareketlerine yol açmadığı sorusu önemli bir tartışma konusu olmuştu.¹ Buna cevap olarak Amerika'nın diğer büyük güçlere karşı bir tehdit oluşturmadığı açıklaması getiriliyordu. Lawrence Summers ABD'nin “emperyalist olmayan ilk süpergüç olduğunu” ilân etmişti. Bugün bu açıklama kulaklara giderek daha az inanılır gelmektedir. Amerika'nın dış politikasında diplomasi, ekonomik yardım, uluslararası hukuk ve çok taraflı kurumları giderek daha az, askeri güç ve ekonomik manipülasyonu ise giderek daha çok kullandığı şeklinde genel bir izlenim oluşmaktadır. Çoğunluğu sağda bazı Amerikalı strateji uzmanları ülkelerinin ideal yönetim şeklini, ekonomik modeli ve yaşam tarzını bulduğuna inanmakta ve bu durumun diğer ülkeleri de “kendi yoluna getirme” konusunda bir hak ve hatta yükümlülük getirdiğine inanmaktadır.

* ASAM, ABD Araştırmaları Masası, Araştırmacı
E-posta: ajp1914@yahoo.com

¹ Josef Joffe, “How America Does it”, *Foreign Affairs*, Eylül/Ekim 1997, ss.13-28.

8 Dünya Amerika'nın güçlü olmasına mı yoksa gücünü kullanma şekline mi karşıdır? Diğer ülkeleri tedirgin eden Amerika mıdır, yoksa güç mü?

Bu gruba göre kimse hegemonları sevmese de Amerika herkesten daha iyi bir hegemon olur. Genelde gücünü daha dengeli ve "sevecen" kullanır. Amerikan hegemonyası göreceli olarak daha iyicil olur ve başkaları tarafından tahammül edilmesi en muhtemel hegemonya ABD'ninkidir. Tahammül edilecek bir hegemonya varsa bu ABD'ninkidir.²

Ancak Amerikan hâkimiyeti, hegemonyası ve tek taraflılık olarak adlandırılan tek başına hareket siyaseti (*unilateralism*) diğer büyük güçler ve Müslümanlarca giderek artan derecede olumsuz değerlendirilmektedir. Dünya Amerika'nın güçlü olmasına mı, yoksa gücünü kullanma şekline mi karşıdır? Diğer ülkeleri tedirgin eden Amerika mıdır, yoksa güç mü?³ Bir ülke Amerika kadar güçlü olduğunda biraz "başına buyruk" olması, "kafasına göre takılması", "başkalarını fazla dikkate almaması" normal karşılanabilir. Hatta bu durum kaçınılmaz dahi olabilir. Bir ülke Amerika kadar güce sahip olduğunda tek taraflı politikalar izlemesi refleks hâline gelebilir. Başka ülkeleri ürkütmemesi ancak özel bir çaba harcaması sonucunda gerçekleşebilir. Sahip olduğu büyük güç nedeniyle Amerika'nın "hata yapması"nın olumsuz sonuçları diğer herkesin yapacağı hatanın sonucundan daha fazladır. Tarihçiler ve uluslararası ilişkiler teorisyenleri geçmişte düzeni ve devamlılığı sağlamada oynadıkları olumlu rol nedeniyle hegemonlara belli bir sempatiyle bakmışlardır. Ama acaba günümüzde böyle bir hegemonia ihtiyacı var mıdır? Günümüzde çok kutuplu bir dünyaya geçiş ne şekilde olabilir? Tek kutupluluktan çok kutupluluğa geçiş "olaylı" olabilir mi? Yoksa bu yavaş yavaş ve sessiz şekilde mi gerçekleşir? Bazıları bunun hâlihazırda gerçekleştiğini düşünmektedir. Günümüzün çok boyutlu karmaşık dünyasında bu değişimi

tam olarak tespit etmek dahi mümkün olmayabilir.⁴ Amerika'nın dostları hâlâ büyük ölçüde Washington'un hegemonyasını "medenî, kibar ve babacan" olması şartıyla çok kutupluluğa tercih etmektedirler. Ama kendi çıkar ve değerlerinin korunacağından da emin olmak istemektedirler. Aksi halde dünyanın gerçekten bir hegemonia ihtiyacı olup olmadığını daha yüksek sesle sorgulamaya başlayacaklardır. Amerika'nın kendi vazettiği serbest ticaret ve insan hakları gibi değerleri kendisinin uygulamada yaşadığı zorluk ve eksiklikler giderek daha fazla göze batmaktadır. Washington'un terörle mücadeleyi kendi diğer çıkarlarını gerçekleştirmek için kullanması endişesi de bunlarla birleşince ortaya oldukça güçlü bir tepki çıkabilir.

Amerika'nın önünde dış politikasının genel yönünü belirlerken ittifaklar, uluslararası kurum ve anlaşmalar, kısa dönemli ve spesifik amaçlı koalisyonlar ve kendi başına hareket etmek gibi seçenek ve enstrümanlar bulunmaktadır.⁵ Tarih göstermiştir ki, her hegemonya sahibine hizmet etmek zorunda değildir. Eğer hegemonya kendi maddî çıkarlarından fedakârlık yaparak sürdürülüyorsa, "masrafı kurtarmıyorsa", törensel ve prestij rantı varken maddî anlamda net getirisi yoksa ya da kısa vadeli getiriler orta ve uzun vadede çok masraflı oluyorsa ve Paul Kennedy'nin gösterdiği gibi zenginliğin büyük bir kısmı savunmaya harcanıyorsa, uzun vadede ekonomik ve nihayetinde siyasî olarak zayıflar. Ama savunma harcamaları kendini takip eden diğer sekiz büyük güç kadar olan, savunma alanında dünyadaki araştırma-geliştirme harcamalarının yüzde seksenini tek başına gerçekleştiren ABD'nin askerî gücünün belki de geçmişteki büyük güçlerden farklı bazı fonksiyon ve başarıları vardır:

- Askerî teknoloji ve ekonomi sivil ekonomi ve teknolojiyi körüklemektedir.
- Askerî teknolojideki başat ve yarı tekel konumu, potansiyel rakipleri kendine bağımlı kılmaktadır.
- Askerî gücü ekonomik olarak somut çıkarları (petrol, pazar) korumaktadır.
- Askerî gücü, rakipleri (Avrupa, Japonya, Çin, Rusya) kontrol altında tutmaktadır.

² Charles William Maynes, "Contending Schools", *National Interest*, Bahar 2001, ss. 49-59.

³ Timothy Garton Ash, "The Peril of Too Much Power", *New York Times*, 9 Nisan 2002.

⁴ Nitekim Samuel Huntington bugünkü kutupsal durumu "unimultipolar" olarak adlandırmaktadır. Samuel Huntington "Lonely superpower", *Foreign Affairs*, Mart/Nisan 1999, ss. 35-50.

⁵ Richard Haass, *The Reluctant Sheriff, The United States after the Cold War*, Council on Foreign Relations, 1998, ss. 78-102.

- Kendi sistemi ve değerlerini (serbest pazar, demokrasi, insan hakları, tüketim alışkanlıkları, Dolar) yaymaktadır.

- Yeni pazarlar yaratmaktadır.

- Sistemin devamını sağlayarak mevcut düzenin devamında çıkarı olan potansiyel rakipleri kendine bağlayarak ABD lehine asimetrik statükoyu korumaktadır.

- ABD ayrıca “vasallar” aracılığıyla kendi çıkarlarını başkalarına da “ucuza” korutturmaktadır.⁶

Tek Taraflılık

Kabul etmek gerekir ki herkes tek taraflı olabilir, ABD de, Türkiye ya da Fransa da. Tek taraflılık kendi başına olumsuz bir sıfat olarak kullanılmamalıdır. Ülkeler çıkarlarına uymayan anlaşmaları ve normları kabul etmeye zorlanmamalı ve kendi güvenliğini sağlamak için gerekli önlemleri alabilmelidir. Washington’un tek taraflı politikalarının endişe veren yönüyle bunun bir alışkanlık, hatta refleks hâline gelmesidir. Bu durum ister istemez Amerika’nın değer ve çıkarlarının dünyanın geri kalanından ciddi biçimde farklılaştığını ve ABD hegemonyasının ahlâkî ayağının ciddi biçimde zayıfladığını düşündürmektedir. Amerikan hegemonyası giderek bu ülkenin diğerleri tarafından da paylaşılan ve kabul edilen evrensel değerleri üzerine değil, salt Washington ile dünyanın geri kalanı arasındaki güç asimetrisine dayanmaya başladığı izlenimi vermektedir. Bu durum sadece Washington’u değil diğer herkesi de kaygılandırmaktadır. Ünlü İngiliz tarihçi Lord Acton’un iktidar ile ilgili söylediği ünlü söz pekâlâ ABD tek taraflı politikaları için de geçerlidir: “Tek taraflılık yozlaşır, mutlak tek taraflılık mutlaka yozlaşır”. Özellikle Amerikan Sağ’ı “cüceler tarafından -çok taraflı- iplerle bağlanan Gülliver” olmaya, egemenliğin uluslararası kurumlara devrine ve anlaşmalarla kısıtlanmasına kesinlikle

8 Washington’un tek taraflı politikalarının endişe veren yönüyle bunun bir alışkanlık ve hatta refleks hâline gelmesidir.⁷

karşı çıkmaktadır. Amerika’nın herhangi bir devlet olmadığı, gücü, çıkarları ve sorumluluğunun büyüklüğü nedeniyle “normal” devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallara her zaman bağlı kalamayabileceğini iddia etmektedirler. Amerikan Sağ’ı çok taraflı kurumların Amerika’nın manevra alan ve özgürlüğünü kısıtladığını iddia etmektedir. Onlara göre süper güçlerin herkesi memnun etmek gibi bir zorunlulukları yoktur. Amerikalılar dış

politikada hızlı kararlar almayı arzulamakta ve her istedikleri şeyin bir an önce gerçekleşmesini istemektedirler. Bazı Amerikalı yorumcular Bosna ve Kosova deneyimleri arasındaki farklılığa dikkat çekerek Washington’un bazen diğer büyük ülkelerin endişe, muhalefet ve oyalamalarını çok ciddiye almaması gerektiğini belirtmektedir. Bu yorumculara göre liderlik herkesi memnun etmek de-

ğil, yapılması gerekeni belirleyip diğerlerini ikna etmeyi gerektirir. Amerikan ve genel dünya çıkarları için elzem birçok konuda bütün tarafları ikna etmek genelde mümkün değildir. Zaten her zaman başkalarına ihtiyaç da yoktur.⁷

Amerika büyük güçlerin ve diğer ülkelerin bu konulardaki fikirlerini ne ölçüde ve şekilde dikkate alabilir? Her zaman genel bir konsensüs arayışı içinde olmalı mıdır? Yoksa olayı nasıl gördüğünü belirttikten sonra harekete geçmeli ve başta iş birliği elzem olanlar olmak üzere diğer devletlerin “ikna olmasını” mı sağlamalıdır? Tek taraflılık yanlı-

Charles Krauthammer, Amerikan tek taraflılığının en önemli teorisyeni.

⁶ “Vasallar arasında çatışmayı önlemek ve güvenlik açısından bağımlılığı sürekli kılmak, tâbileri uyumlu ve koruma altında tutmak ve barbarların biraraya gelmesini önlemek”. Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, Sabah Yayınları, İstanbul, s.40.

⁷ Charles Krauthammer, “The New Unilateralism”, *Washington Post*, 8 Haziran 2001; Michael J. Glennon, “There’s a point in going for alone, Unilateralism has often served us well”, *Washington Post*, 12 Ağustos 2001; Peter F. Rodman, *Uneasy Giant: The Challenges to American Predominance*, The Nixon Center, 2000; Steven E. Miller, “The End of Unilateralism or Unilateralism Redux?”, *The Washington Quarterly*, Kış 2002, ss-15-29; Robert Kagan ve William Kristol (der.) *Present Dangers: Crisis and Opportunity in American Foreign Policy*, Encounter Books: New York, 2000.

rı bir yandan da başta Amerika için en çok önem arz eden yukarıdaki problemler olmak üzere diğer sınır ötesi meselelerde hızlı karar alma ve harekete geçme zorunluluğu olan meselelerde ya da diğer büyük güçlerle yaklaşım, anlayış ve çıkar farklılığı olan konularda Washington'un tek başına hareket edebilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bütün *unilateralist* politikalar aynı kefeye konmamalıdır. Amerikan yönetiminin ülke içindeki bazı küçük çıkar gruplarına boyun eğerek çelik ithalat vergilerini tek taraflı arttırmasıyla Afganistan'a tek başına askeri harekât düzenlemesi aynı şey değildir. Amerika'nın hegemon olması, olmak istemesi ve hegemon olarak görülmesi arasında bazı farklılıklar oluşabilir. Amerika hegemon olmaktan çıktığı hâlde hâlâ öyle kalmaya devam ettiğine inanılabilir ya da tam olarak bunu hedeflemediği hâlde hegemon olmaya ve öyle kalmaya çalıştığı düşünülebilir. Koalisyonlar ve çok taraflılık aynı şey değildir. Çünkü Amerika tamamen hâkim olabileceği koalisyonlar istemektedir. Amerikan Sağı, özellikle güvenlik konusunda, hareket özgürlüğünün kısılmasına katlanamamakta ve Amerika'nın kendi güvenliği ile ilgili kararların mutlak hâkimi olması gerektiğini savunmaktadır. Tek taraflılık kendini sadece aşırı müdahaleci olarak değil gücü ve sorumluluğuyla orantısız derecede az "sosyal iş" yaparak da göstermektedir.

Çok Taraflılık

Amerika ne kadar güçlü olursa olsun başkalarının yardımı ve desteği olmadan tek başına amaçlarına ulaşamaz. Washington müttefik ve dost ülkelerle beraber uluslararası düzeni kalıcı ya da "uzun soluklu" ve Amerikan çıkarlarıyla uyumlu bir şekle sokmaya çalışmalıdır.

Günümüzün globalleşen dünyasında Amerika kendisini de çok yakından ilgilendiren "sınır ötesi problemlere" tek başına çözüm bulamaz. Terörizm, kitle imha silâhlarının yayılması, uyuşturucu trafiği, AIDS gibi problemlere uzun vadeli çözümler ancak diğer devletlerin iş birliğinin sağlanmasıyla hayata geçirilebilir. Bazı uzak görüşlü Amerikalılar bugünün muhtemelen Washington'un olup olabileceği en güçlü olduğu "an" olduğuna inanmaktadır. Bu durum ilelebet sürmeyeceğine göre bu avantajlı "an"ın geleceğe de Amerikan çıkarları doğrultusunda şekil vermede harcanması gerekmektedir. Onlara göre bu da ancak devamlılık arz eden kurumlar, normlar ve idealler vasıtasıyla olur. Başkalarıyla beraber hareket etmek zaten arzulanan bir şey olduğu gibi birçok konuda zaten

"maddi ve manevi" nedenlerle gereklidir de. Başkalarıyla beraber hareket etmek siyasî, ekonomik ve askerî maliyetleri azaltır, ahlakî yönden Amerikan girişimlerini güçlendirir ve onlara meşruiyet kazandırır.⁸ Amerika yeni dünyanın problemlerini eskiden ezeli rakip ve hatta düşman olarak gördüğü Çin ve Rusya gibi ülkeler de dâhil olmak üzere herkesle kendi çizdiği sınırlar içinde olmak şartıyla beraber çözmeye niyetli görünmektedir.⁹ Çok taraflılık yerleşik bazı kurumlar, anlaşmalar ve uygulamalarla olduğu kadar *a la carte* çok taraflılık olarak adlandırılan taraflarını, amacını ve süresini Amerika'nın belirlediği koalisyonlarla da (Afganistan'a müdahale etmek için Pakistan ve Özbekistan, Irak'a müdahale etmek için İngiltere ve Türkiye) gerçekleştirilebilir mi?¹⁰ Bazı problemler bu tür koalisyonlarla üstesinden gelinebilir olsa da, bu tür bir yaklaşım daha biçimsel ve oturmuş iş birliği kurumları ve alışkanlıkları üzerinde olumsuz etkiler yapabilir. Devletler kendilerini genel bazı amaç ve çıkarları paylaşmaktan çok ancak ihtiyaç duyulduğunda kapısı çalınan "figüranlar", BM de "Amerika'nın ayıbını örten incir yaprağı" olarak hissedebilirler. Bundan oturmuş, yerleşik iş birliği kurumlarının devamlılığı zarar görebilir. Amerikan liderliği arkasında kendini takip eden kimse olmazsa potansiyel değerinden çok şey kaybetmiş olacaktır. Amerika dünyayı dünyaya rağmen yöneten bir zorba olmamaya dikkat etmelidir.

ABD'ye Karşı Dengeleme: Hayır Diyebilen Dünya mı?

Güç, "afrodizyak" etkisiyle özellikle orta ve küçük devletlerde daha çok gücünün tarafında olma ya da karşısında olmama isteği uyandırırken, büyük devletlerde ise uzun vadeli endişelerle refleksiv bir dengeleme ihtiyacı doğurmaktadır. Washington'un Avrupalı müttefikleri de dâhil olmak

⁸ Joseph Nye, "The new Rome meets the new barbarians – America's power", *The Economist*, 23 Mart 2002; Joseph Nye, "Seven Tests: Between Concert and Unilateralism", *National Interest*, Kış 2001/2, ss. 5-13; Samuel R. Berger, "American Power: Hegemony, Isolationism or Engagement", Prepared Remarks at *The Council on Foreign Relations*, 21 Ekim 1999; Richard Haass, "Defining U.S. Foreign Policy in a Post-Post-Cold War World", *Foreign Policy Association Arthur Ross Lecture*, 22 Nisan 2002.

⁹ Bunun tersi görüşlere bir örnek için bkz. Zbigniew Brzezinski, "A New Age of Solidarity? Don't count on it", *Washington Post*, 2 Kasım 2002.

¹⁰ Christopher Marquis, "For allies, 'I do' becomes 'hey, want to dance?'" , *New York Times*, 14 Nisan 2002; Richard Haass, "Foreign Policy by Posse", *National Interest*, 1995, ss. 58-64; "Working out the world", *The Economist*, 31 Mart 2001.

üzere giderek artan sayıda ülke Amerikan hegemonyası, değerleri ve kurumları etrafında şekillenen bir dünyanın kendi çıkar, değer ve arzularıyla paralel olmadığı düşüncesindedir. Bu henüz geri çevrilemez bir süreç değildir. Problemler içerikle olduğu kadar tarzla da ilgilidir. Bu ülkeler Amerikan hegemonyasını bu hâliyle istememektedirler. Ama bunun dışında hangi konularda anlaştıkları çok açık değildir. Hatta bir kısmının Amerikan hegemonyasına olan itirazları kısmen şekilsel ve aşılmayacak boyutlarda da değildir. Muhtemelen Fransa istediği kadar dengeleme yapamayacaktır, İngiltere ise istediğinden öte dengeleme teşebbüslerinin parçası olmak zorunda kalabilir.

ABD 11 Eylül ile beraber kazandığı sempatiyi kaybetme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu durumun devam etmesi hâlinde diğer büyük ve bölgesel güçlerin eleştirel yaklaşımı Amerikan iktidarını dengeleme sürecine dönüşme işaretleri göstermektedir. Bu dengeleme hareketi muhtemelen tek tek, doğaçlama, sınırlı, tam dillendirmeden, meselelere göre değişken, içgüdüsel, şekilsiz, uzun dönemli ve daha çok diplomatik olacaktır. Herkesin Amerika'nın “boğucu gücünden” aynı şekil ve derecede rahatsız olduğu söylenemese de, müttefikler dâhil hemen bütün diğer büyük güçler Amerikan gücünü dengelemeyi arzu etmektedir. Bu yönde çabaların başarı şansı koordineli olmaları hâlinde daha yüksek olacaktır. Kaynakları, tarihi, kültürel gücü ve küresel ölçekte dış politika uygulama tecrübesiyle ABD'ye uzun vadede rakip olabilecek potansiyel güç Avrupa'dır. Tarihi, coğrafi ve kültürel nedenler ve uluslararası sistemde oynadıkları farklı roller sonucu uluslararası siyasete farklı bakma gelenekleri de eklenince Amerika ile Avrupa arasında bazı sürtüşmelerin çıkması kaçınılmazdır. Sorun bu sürtüşmelerin nasıl idare edileceğidir.¹¹ 11 Eylül sonrası gelişmeler Batı'nın kendi içindeki çıkar, algı ve kültür farklılığı ve çatışmasının daha berrak bir şekilde ortaya çıkmasını getirebilir.

Avrupa daha şimdiden kolektif kimliğini Amerika karşıtı olmasa bile Amerika-dışı olma, “Amerika gibi olmama” üzerine kurar görünmektedir. Bazı Avrupalıların sahip olduğu Amerika'nın eşiti olma arzusu hemen gerçekleşmese de Amerika'ya olan bağımlılığı azaltmak, Amerikan gücüne karşı otonom bir bölge yaratmak, Amerika'ya karşı bir denge oluşturmak ve nihayet Amerika'yı dengeleme çabalarının sözcülüğünü, teorisyenliğini ve ente-

8 Amerikan iktidarını dengeleme süreci muhtemelen tek tek, doğaçlama, sınırlı, tam dillendirmeden, meselelere göre değişken, içgüdüsel, şekilsiz, uzun dönemli ve daha çok diplomatik olacaktır.⁷

lektüel liderliğini yapmak yolunda önemli adımlar içindedir. Çin başta olmak üzere Amerikan hegemonyasından rahatsız olan ülkeler Dolarlarını Euro ile değiştirmek suretiyle Euro'nun Dolar'a karşı mevzi kazanmasına katkıda bulunabilirler. Avrupalılar Amerikan hegemonyasına karşı dengeleyici hareketlere girmenin Amerikan karşıtı olmak anlamına gelmediğini, sadece Amerikan politikaları kontrolsüzleşip kaprisleştiğinde onu uyarmanın ve aşırılıklarını törpülemeye çalışmanın, sonunda Amerika'nın da çıkarına olacağını iddia etmektedirler.

ABD, tam da hegemonyanın meyvelerini tatmaya başlamışken “eşitler arasında birinci” olmaya kolayca razı olur mu? Kendine yönelik dengeleme hareketleri sonucunda istediğini yapamamaya başlarsa “hırçınlaşabilir” mi? Bu dengelemeleri zorlayabilir mi? Amerika kendine karşı oluşması olası diplomatik, siyasî, ekonomik ve askerî dengelemeleri nasıl savuşturabilir? Akla gelen en temel taktiklerin başlıcaları tek başına hareket ettiğini inkâr etmek, kozmetik önlemlerle en azından müttefiklere danıştığı intibasını yaratmak, karşıdakileri aralarındaki çelişkileri vurgulayarak bölmek ve kısmî ödünlerle bir kısmını vazgeçirmek olabilir. ABD göreceli olarak daha zayıf olan devletleri de aradaki güç asimetrisini kullanarak ekonomik ve siyasî “kaba kuvvet”le ikna etmek ve “reddedemeyeceği” teklifler yapmayı deneyebilir. Ama tüm bunların yanında Washington'un dış ilişkilerinin tonunu oluşturan tek taraflılığın da değiştirmesi gerekebilir. “A la carte çoktarafılık”, yani işine geldiğinde dünya ile beraber, gelmediğinde tek başına ya da katılmaya istekli olanlarla, ya da katılmaya ikna edilenlerle beraber hareket etmek de tek başına yeterli olmayabilir. Amerika salt gücünün diğerleriyle arasındaki asimetrisine dayanarak dünyayı bir süre istediği gibi yönetebilir ama bunu orta vadenin ötesine yaymak istiyorsa başkalarının çıkarlarını, isteklerini ve duyarlılıklarını da kucaklayacak bir formül bulmak zorunda kalabilir. Global-

¹¹ Şanlı Bahadır Koç, “ABD-AB ilişkilerinde Metal Yorgunluğu”, *Stratejik Analiz*, Haziran 2001, ss. 35-43.

leşme “Amerikanlaşma” ile özdeşleştirilmekte ve bu sürecin Amerikan gündemi olduğu düşünülmektedir. Globalleşme tamamen ABD’nin plânladığı ve hatta yönettiği bir süreç olmasa da onu en iyi kendi çıkarlarına kullananın Amerika olduğu iddia edilebilir.¹² Küreselleşmenin “bütün köşe başlarını tuttuğu” için en çok Amerika’nın işine yaradığına inanılması, bu sürece olduğu kadar Amerikan iktidarına karşı da tepki yaratmaktadır.

Amerika’yı dengeleme muhtemelen orta vadeye yayılacak bir süreç olacaktır. Herkes ABD’ye tek başına karşı çıkar duruma düşmekten korkmakta ve diğerlerinin Washington’a direnmekten vazgeçip kendisini yeteri kadar desteklemeyeceğinden endişelenmektedir. Avrupa’da hükümetler ve özellikle elitler, Washington’a direnmek istemektedir. Bunun işaretlerini ABM tartışmasında göstermişlerdi. Ama Putin, belki de Avrupalılara fazla güvenmediğinden, “ortada kalmaktan” korktuğu için sınırlı bazı ödünler karşılığında Füze Savunmasına karşı olan muhalefetinin düzey ve şiddetini düşürdü. Aynı olay Irak’ta da gerçekleşebilir. Rahatlıkla iddia edilebilir ki, şu an dünya gündemini meşgul eden problemlerin çoğunda ABD’nin Putin’i ikna edebilme gücü ve ihtimali Avrupa’yı ikna etmekten çok daha fazladır. Avrupa Rusya’yı Amerika’ya direnmekte yanına çekmekte başarılı olamamıştır. Görüldüğü kadarıyla bunu çok enerjik bir şekilde denememektedirler bile. Putin Avrupa’ya baktığında kimle “iş yapacağını” tam olarak bilememektedir. İşler ciddileştiğinde Avrupa’nın yine Amerika’ya dönerek Rusya’yı ortada bırakmayacağından emin olamamaktadır. Avrupa, çok parçalı olması nedeniyle “stratejik pazarlık” yapmak için uygun görülmemektedir. Amerika’yı dengeleme sürecinin esas etkisi Amerikan iç politikasında görülebilir. Amerikan elitlerinin önemli bir kısmı dünyayı dünyaya rağmen yönetmeyeceklerinin bilincindedir. Dünyadan sembolik eylemlerle desteklenmiş şikâyet koroları yükseldiğinde ve bu koroya Amerika’nın yakın müttefikleri de katıldığında bu durum “dünyayı bu kadar karışımıza almayalım” diyenlerin elini güçlendirecektir.

Büyük ülkeler ABD’ye karşı dengeleme siyaseti içine girerlerse bu durum Türkiye gibi orta boy ülkelerin değerini arttırır mı? Dengeleme jeopolitik

değil daha çok siyasî, diplomatik ve ekonomik olacağı için Türkiye’nin böyle bir süreçten çok etkilenmeyeceği tahmin edilebilir. Ancak öte yandan da böyle bir süreç ABD’nin Türkiye’yi kontrol etme ihtiyacını arttırarak kendi güvenlik mimarisinden uzaklaşmasına izin verilmeyebilir. Türkiye böyle bir süreçte nerede yer alabilir? İle bir tarafta yer alması da gerekmez, Türkiye ABD’ye kendi “bireysel direnişini” kimseyle ortak hareket etmeden ve hatta bunun farkında bile olmadan dahi gerçekleştirebilir. Ancak standard Amerikan yanlısı reflekslerin baskın çıkması en yüksek ihtimal olarak görünmektedir.

Sonuç

ABD’nin bazı tek taraflı politikaları “bencil” olduğu için, bazıları diğer devletlere yeterince bilgi verilmeden oldu bittiyle uygulandığı için, başka bazıları da Amerika’nın kendi vaaz ettiği bazı prensiplere uymayan keyfi uygulamalar içerdiği için ama en çok da kontrolsüz ve hesap vermeyen ve hatta bunu reddeden bir gücün ilk emareleri olarak görüldükleri için eleştirilmektedir. Esas problem Amerikan tek taraflılığının kaprisli, şekilsiz ve keyfi olmaya meyilli oluşudur. ABD’ye karşı bir dengeleme içi-

ne girilmesi imkân dâhilindedir. Burada belirleyici olan Avrupa’nın pozisyonu olacaktır. Yaşlı kıtanın sürekli şikâyet eden ama sonuçta Amerikan isteklerine boyun eğen itaatkâr küçük ortak olarak devam etmesi mümkündür. Amerikan tek taraflılığına karşı en iyi panzehir şikâyet etmek olabilir. Çünkü bu yönetim “yaradılış itibarıyla” tektaraflı olmakla beraber direnç gördüğünde siyasetinde oynamalar yapabilmektedir. Avrupa, uluslararası kurumlar, hukuk ve taktik ittifaklar vasıtasıyla Amerika’nın gücünü sınırlamaya ve evcilleştirmeye çalışacaktır. Ancak esas sorun Amerika’nın kendi çıkarları ile dünyanın geri kalan çıkarlarının ne kadar yakın ya da uyumlu olduğunda düğümlenmektedir. Aradaki makas açılırsa/açıldıkça Amerikan liderliğini sürdürmek güçleşebilir. ABD uzun süre bu ikisi arasındaki potansiyel ve gerçek farkı reddetmiştir. Bu ikisini uyumlaştırmak önümüzdeki dönemde Amerikan devlet adamlarının en önemli meselelerinden biri olacaktır.

¹² Robert Hunter Wade, “The American Empire”, *Guardian*, 5 Ocak 2002.